

Agata Piasecka <https://orcid.org/0000-0002-0033-1067>
Uniwersytet Łódzki
e-mail: agata.piasecka@uni.lodz.pl

Procesy myślowe człowieka odzwierciedlone w polskich i rosyjskich frazeologizmach animalistycznych z zoonimami oznaczającymi wybrane zwierzęta hodowlane (rozważania z antropocentryzmem w tle)

Streszczenie

Artykuł prezentuje procesy myślowe człowieka w oparciu o polską i rosyjską frazeologię z komponentem animalistycznym. Przedmiotem analizy są frazeologizmy z zoonimami *koń, krowa, świnia, owca, koza*, które dotyczą braku dostatecznej aktywności intelektualnej, braku zdolności zapamiętywania, trudności ze zdobywaniem wiedzy i wyciąganiem logicznych wniosków. W artykule zwrócono uwagę na fakt, że dominantą polskiej i rosyjskiej frazeologii animalistycznej jest antropocentryzm, a nazwy zwierząt, użyte metaforycznie w odniesieniu do ludzi, najczęściej pejoratywnie wartościują faunę. Przedstawione rozważania dowodzą, że opozycja *homo–animal* zawarta w polskich i rosyjskich frazeologizmach animalistycznych jest przejawem jaskrawego poczucia wyższości człowieka wobec królestwa zwierząt.

Słowa kluczowe: frazeologia animalistyczna, antropocentryzm, zoonim, zwierzę hodowlane, procesy myślowe człowieka

1. Rozważania wstępne

Sformułowaną przez Kartezjusza w *Zasadach filozofii* (1644) myśl *Cogito ergo sum – myślę, więc jestem* należałoby rozumieć jako zasadę, że status człowieka obliguje nas, czyli gatunek *homo sapiens*, do bycia istotami myślącymi, działającymi w sposób logiczny i przemyślany, ale też w duchu poszanowania innych stworzeń, z którymi przyszło nam

dzielić planetę Ziemia. Myślenie oznacza całokształt wyższych, złożonych procesów umysłowych związanych z tworzeniem wiedzy. Są nimi pamięć, rozumowanie, wyobrażenia, podejmowanie decyzji czy rozwiązywanie problemów. W tym kontekście człowiek zajmuje dominującą pozycję wobec zwierząt, które wedle przekazów *Księgi Rodzaju* zostały stworzone przez Boga po to, by służyć człowiekowi:

Bóg uczynił różne rodzaje dzikich zwierząt, bydła i wszelkich zwierząt pełzających po ziemi. I widział Bóg, że były dobre. A wreszcie rzekł Bóg: uczynimy człowieka na nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi! (Rdz 1: 25–26).

Wspomniany Kartezjusz twierdził, że fauna przypomina „automaty”, a jej zachowanie jest rezultatem budowy fizycznej. Bracia mniejsi nie są zdolni do takich zachowań, jak umiejętność rozmowy czy rozumowania, mających swoje źródło w umyśle. Są one zarezerwowane wyłącznie dla człowieka i stanowią właściwość określającą pozycję *homo sapiens* wśród innych istot żywych (Saunders, 1996: 22–23). W średniowieczu wierzone, że zwierzęta są nierozumne. W przypadku szkodzenia człowiekowi należało je surowo karać. Dopiero od XVII wieku zaczęły rozlegać się głosy broniące praw zwierząt, a punktem zwrotnym w tej kwestii było założenie w XIX wieku w Anglii Towarzystwa Zapobiegania Okrucieństwu w Stosunku do Zwierząt. Organizacja ta opiekowała się zwierzętami i przeciwdziałała złemu ich traktowaniu (Saunders, 1996).

2. Założenia terminologiczne

W niniejszym artykule przedmiot refleksji naukowej stanowią frazeologizmy z zoonimami oznaczającymi wybrane *zwierzęta hodowlane* (*koń, krowa, owca, koza, świnia*). Jednostki te stanowią fragment rozległego pola frazeologii animalistycznej. Na podstawie zebranego materiału egzemplifikacyjnego, zawierającego ponad trzy tysiące przykładów, opisany zostanie wycinek poświęcony sposobom mówienia o procesach umysłowych człowieka przy wykorzystaniu polskich i rosyjskich wielowyrazowców z komponentem zwierzęcym¹. Na opisane procesy umysłowe składają się: rozumowanie, pamięć, zdolność rozwiązywania problemów, zdobywania wiedzy, przyswajania nowych informacji.

Pod pojęciem *frazeologia animalistyczna* rozumiane będą wielowyrazowe i utrwalone społecznie związki językowe odtwarzane na potrzeby określonej sytuacji komunikacyjnej. Człon przymiotnikowy charakteryzowanego terminu *frazeologia animalistyczna* nawiązuje bezpośrednio do łacińskiego wyrazu *animal*. Wyrażeniami synonimicznymi doń są takie nominacje, jak *frazeologia zoomorficzna*, *frazeologia fauniczna* czy *frazeologia zwierzęca*, które w artykule używane będą zamiennie. Literatura przedmiotu notuje szereg określeń stosowanych w odniesieniu do omawianej części frazeologii, na przykład: *frazeologia naturalna* (Skorupka, 1965; Zaręba, 2004b), *frazeologia zoomorficzna* (Basaj, 1996;

¹ Określenia *frazeologizmy z komponentem zwierzęcym* używają na przykład M. Dobříková i M. Kysel' (Dobříková, Kysel', 2014).

Szerszunowicz, 2000), *frazeologia fauniczna* (Basaj, 1996; Szerszunowicz, 2011), *frazeologia zwierzęca* (Basaj, 1996; Mosiołek-Kłosińska, 1997; Rak, 2006; Zaręba, 2004a), *frazeologia animalistyczna*, *frazeologia z komponentem animalistycznym* (Spagińska-Pruszk, 2001; 2005; Poluszyński, 2016; Młynarczyk, 2014; Rak, 2007a, 2007b, 2016; Vidović Bolt, Szerszunowicz, 2014; Komorowska, Szlachta, 2014), *frazeologia związana ze światem zwierząt* (Czapiga, 2007; Peisert, 2003), *анималистические фразеологизмы* (Буробин, 2000), *зооморфные фразеологизмы* (Иванова, 2006), *зоонимные фразеологизмы* (Федосов, 2014), *фразеологизмы, содержащие названия животных* (Черняк, 2013), *фразеологизмы, восходящие к образам животного мира* (Чепкова, 1990), *фразеологизмы с компонентом-зоонимом* (Поляков, 2008) i in.²

3. Kilka uwag o tak zwanej frazeologii antropocentrycznej

W szeregu prac poświęconych frazeologii uczyniono z człowieka zarówno punkt odniesienia, jak i przedmiot opisu. Warto w tym zakresie przywołać następujące prace: Krawczyk, 1989; Арсентьева, 1989; Pajdzińska, 1990; Секежицки, 1993; Журек, 1996; Яранцев, 2001; Jędrzejko, 2001; Spagińska-Pruszk, 2005; Szerszunowicz, 2011; Michow, 2014; Szymański, 2015; Duda, 2016. Przeglądu opracowań frazeograficznych, które w większej czy mniejszej części poświęcone zostały tematowi *człowiek*, dokonał W. Chlebda we wstępie do ósmego zeszytu *Podręcznego idiomatykonu polsko-rosyjskiego* (Chlebda, 2016: 11–22).

Frazeologizmy prezentowane i analizowane w powyższych opracowaniach odzwierciedlają świat wewnętrzny człowieka, emocje i uczucia, cechy charakteru, procesy poznawcze. Szczególnie istotne miejsce zajmują jednostki będące wykładnią kategorii aksjologicznych, które w ocenie ludzi są ważne dla nich samych, dla innych osób czy całego społeczeństwa. Antropologiczny kierunek badań angażuje człowieka do wszystkich analiz, stawia go w roli najlepszego dzieła stworzenia i poprzez człowieka ustanawia porządek świata.

Badanie frazeologii według zasady *człowieka w języku* zapoczątkowało rozwój nowego kierunku – tak zwanej frazeologii antropocentrycznej (Алефиренко, 2005: 200), która uczyniła obiektem swoich analiz ustabilizowane jednostki w różnych językach (por. Багаутдинова, 2007; Кисличенко, 2012; Сакаева, 2009).

Próbując scharakteryzować swoje uczucia, zachowanie, stan emocjonalny albo wygląd, ludzie często odwoływali się do tego, co jest im bliskie, między innymi do świata zwierząt: „Человек стал сравнивать качества животных с качествами человека, стал переносить на самого себя те качества животных, которые он находил похожими на человеческие” (Кубранов, 1999: 28).

Zoonimy stanowią zatem istotną bazę wiedzy encyklopedycznej w zakresie informacji o typowych cechach przedstawicieli fauny, a także o tych mniej oczywistych, które nie

² Inne określenia można znaleźć w monografii A. Piaseckiej *Językowe portrety zwierząt hodowlanych w przestrzeni semantyczno-kulturowej polszczyzny i ruszczyzny (na materiale frazeologii)* (Piasecka, 2018: 13–25).

są ujęte w definicjach słownikowych, lecz skrywają się za bogatą siecią konotacji semantycznych i decydują o znaczeniu wyjściowym wielowyrazowców animalistycznych. Bardzo często wykorzystuje się je do mówienia o ludziach, a obrazy *braci mniejszych* służą *de facto* do przedstawienia sylwetki człowieka we wszystkich możliwych aspektach (por. Мартинская, 2002; Rak, 2007b; Nowakowska, 2003; Журек, 1996; Смирнова, 2009; Szerszunowicz, 2011).

Frazeologizmy z komponentem zwierzęcym stanowią atrakcyjne tworzywo służące opisowi ludzi pod wieloma względami. J. Szerszunowicz odtworzyła dla przykładu obraz człowieka na podstawie polskich, angielskich i włoskich frazeologizmów animalistycznych, uwzględniając w opisie dziesięć grup tematycznych, w tym inteligencję (Szerszunowicz, 2011). Badaczka ta dowiodła, iż o większości zjawisk dotyczących ludzi można mówić za pomocą jednostek zoonimicznych. Natomiast konceptualnego przeglądu frazeologizmów faunicznych, charakteryzujących między innymi cechy, postępowanie i zachowanie człowieka, dokonała I. Vidović Bolt (2008). Również M. Rak udowodnił, że możliwe jest uchwycenie językowego portretu człowieka na podstawie polskiej animalistycznej frazeologii gwarowej (Rak, 2007b). A. Spagińska-Pruszk opisała z kolei sferę intelektu, zwracając uwagę na różnorodność konotacji wiążących się z przedstawicielami świata fauny w języku polskim, rosyjskim i chorwackim (Spagińska-Pruszk, 2003, 2005). W innej swojej pracy wspomniana badaczka przybliżyła konotacje przysługujące zoonimom w ramach frazeologizmów opisujących cechy intelektualne człowieka (Spagińska-Pruszk, 2001).

4. Antropocentryzm jako dominanta frazeologii animalistycznej

Wielu badaczy zwracało uwagę na antropocentryzm frazeologizmów z komponentem animalistycznym, o których będzie mowa w niniejszym artykule. Wśród nich Z. Kempf w szczególności sposób podkreślił pejoratywizację sfery zwierzęcej i nieuzasadnione poczucie wyższości człowieka wobec królestwa fauny. Badacz ten użył terminu *arystokratyzm*. W swoich artykułach *Wyrazy gorsze dotyczące zwierząt* (1985) oraz *Dwa aspekty wyrazów negatywnych dotyczących zwierząt* (1989) wyjaśnił, że w odniesieniu do zwierząt język wprowadził tak zwane wyrazy gorsze, które eksponują to wszystko, co w oczach ludzi wiąże się z wartościowaniem negatywnym *braci mniejszych*. Termin *arystokratyzm* podkreśla bowiem dominację gatunku *homo sapiens*, który dzięki intelektowi ujarzmił zwierzęta i podporządkował je sobie w wielu dziedzinach życia.

Jak podkreśla J. Szerszunowicz, zoonimy często przekształcają się w wyzwiska, eksponując przywary przypisywane metaforycznie zwierzętom. Są przejawem ostrej agresji słownej, ukazującej sposób widzenia fauny przez ludzi. Metafory zwierzęce służą poniżaniu, ośmieszaniu lub obrażaniu współ rozmówcy i mają na celu uwolnienie nadawcy od złych emocji (Szerszunowicz, 2006: 179). Nazwy zwierząt, użyte metaforycznie w odniesieniu do osoby, „są przypadkiem złamania językowego konwensu (tabu) zabraniającego obrażania innych ludzi” (Skawiński, 2002: 257). W przypadku

zooinwektyw obrazu polega na przyrównaniu człowieka do istoty, która nim nie jest, a więc gorszej, bo niestworzonej na podobieństwo boskie, nierozumnej i pozbawionej nieśmiertelnej duszy (por. Skawiński, 2002; Смирнова, 2009: 50). Użytkownicy języka jakby nie dostrzegają istnienia negatywnych cech u siebie, natomiast chętnie przerzucają je na innych. Postrzegają je jako *nie-ludzkie*. Istnieje zatem potrzeba wyrażania pewnych właściwości człowieka w sposób metaforyczny – za pomocą leksyki *zwierzęcej*. Jest to przejaw pewnego ogólniejszego zjawiska językowego, polegającego na negatywnym wartościowaniu innych, nie zaś siebie (Mosiołek-Kłosińska, 1997: 76).

Zanim przejdę do zasadniczego tematu niniejszego artykułu, chciałabym uczynić jeszcze jeden ekskurs. Frazeologizmy z nazwami zwierząt ukazują równoległe dwa światy: świat fauny i świat ludzi. Własności ludzi, o których można mówić z wykorzystaniem frazeologizmów animalistycznych, motywowane są zarówno realnymi cechami zwierząt, ich obrazem życia, upodobaniami itd., jak i przypisywane bywają faunie zgodnie z wyobrażeniami stereotypowymi poszczególnych narodów, przekonaniami ludzi, znaną im symboliką. W ten sposób dwa światy – *homo* i *animal* – zestawiane są ze sobą na zasadzie analogii i przy jednoczesnej aktualizacji odpowiednich elementów znaczeniowych zachodzącej na drodze różnego typu kreacji metaforycznych. W przypadku zebranego materiału faktograficznego porównywanie ludzi do przedstawicieli fauny opiera się na podwójnej metaforyzacji, tzn. cechy ludzkie przypisywane są zwierzęciu, by następnie znowu zostały odniesione do człowieka (por. Mosiołek-Kłosińska, 1997; Anusiewicz, 1992: 208; Rak, 2006: 373).

Spośród polskich i rosyjskich frazeologizmów animalistycznych, które wiążą się z cechami ludzkimi, najczęściej dotyczy przywary, jaką jest głupota. To świadczy o tym, że wadę tę najsilniej krytykują obydwie nacje. Można przypuszczać, że powodem takiej ewaluacji jest traktowanie rozumności jako własności typowo ludzkiej, która w szczególnie sposób odróżnia gatunek *homo sapiens* od pozostałych istot żyjących. Jak zauważa A. Pajdzińska, „rozumność stanowi cechę definicyjną człowieka [...]”. Poza tym ludzka głupota powoduje wiele zła, jest bardzo niebezpieczna i łatwo zauważalna” (Pajdzińska, 2010: 94). Powszechnie wiadomo, że świnia, która stała się najgorzej wartościowaną „bohaterką” frazeologizmów o tematyce zwierzęcej, to w istocie zwierzę nadzwyczaj inteligentne i bardzo uczuciowe. Natomiast użytkownicy języków słowiańskich uczynili z niej symbol najgorszych instynktów: prymitywizmu, braku hamulców moralnych, nieprzyzwoitości, podłości, grubiaństwa i szeregu innych. Również stereotypowe postrzeganie ptaków stoi często w sprzeczności z wiedzą naukową. Szpak, sroka, kruk, choć charakteryzują się dużymi zdolnościami przystosowawczymi i inteligencją, nie są niestety cenione przez człowieka zbyt wysoko (por. Koncewicz-Dziduch, 2020).

Konotacja ‘głupoty’ stanowi charakterystyczny składnik językowego stereotypu konia w polszczyźnie. Mimo że konie to stworzenia bliskie człowiekowi, wykorzystywane w wielu sytuacjach, wyróżniające się prawdziwą, wrodzoną mądrością, szereg frazeologizmów nie koreluje z tymi obiektywnymi właściwościami zwierzęcia i eksponuje jego głupotę w nieuzasadniony właściwie sposób. Ten aspekt obrazu językowego konia wpisuje się w obszerny zestaw cech przypisywanych przedstawicielom fauny przez człowieka w sposób arbitralny, by podkreślić ogólnie pojętą „marność”, gorszość zwierząt

w stosunku do ludzi. Należy zaznaczyć, że studia M. Raka (2007b: 67, 72), oparte na polskim materiale gwarowym, wyróżniają mądrość jako zaletę klasy koni. Paremie i związki gwarowe, które dodatnio wartościują te zwierzęta, wyrażają ludowy punkt widzenia, stanowiący rezultat autentycznych kontaktów środowiska wiejskiego ze światem fauny. Pewność kroku i kierunku konia pokonującego drogę w ciemnościach, jego pracowitość, wierność i posłuszeństwo, o którym pisze W. Kopaliński (2001: 156), zrodziły pozytywny obraz zwierzęcia w oczach ogółu. Cechę tę podkreślał również J. Bartmiński, nawiązując do materiału polskiego folkloru ludowego (Bartmiński, 1980: 119; por. też Bartmiński, Kielak, Niebrzegowska-Bartmińska, 2015: 258). Ale już K. Mosiołek-Kłosińska wyeksponowała cechę głupoty przypisywanej stereotypowo koniom, opierając się na idiomatyce polszczyzny ogólnej (Mosiołek-Kłosińska, 1998) i uzasadniła, że u podstaw takiego wartościowania leży przeświadczenie, że koń daje się człowiekowi wykorzystywać (por. Mosiołek-Kłosińska, 1997: 73). Motywacją przedstawionej ewaluacji jest zatem antropocentryzm. J. Anusiewicz stwierdził natomiast, iż wykonywana przez zwierzę praca jest tak ciężka, że ogłupia je i doszczętnie wyczerpuje, dlatego świat wartości potocznych zmuszony był człowiekowi zestawianemu z koniem przypisać cechę bezmyślności (Anusiewicz, 1992: 210).

5. Frazeologizmy animalistyczne związane z procesami myślowymi człowieka

Ramy formalne niniejszego artykułu narzucają konieczność wybiórczego podejścia do zebranego materiału egzemplifikacyjnego i przytoczenia jedynie tych przykładów, które bardzo jaskrawo prezentują zagadnienie zapowiedziane w temacie.

Wypada stwierdzić, że cecha głupoty człowieka zostaje ujęzykowiona w obrazach praktycznie wszystkich wziętych pod uwagę zwierząt hodowlanych. Mówi się zatem: *głupi jak koza* (JKOZR); *głupi jak cap* (SFJPS); *barani teł* (SFGDR); *głupi jak owca* (JKOZR); *глуп как баран* (БЧНС); *бестолковый как овца* (БЧНС); *głupi jak świnia* (JKOZR); *глупый как теленок* (RB); *дурной как Божий бык* (БЧНС); *глупая корова* (СРБ); *głupi jak byk* (JKOZR); *тёпу jak wół* (RB); *głupi jak cielę* (RB); *глуп как сивый мерин* (БЧНС); *глуп как лошадь* (БЧНС). Jednakże obrazy te są zróżnicowane i wiążą się z kilkoma procesami myślowymi człowieka.

Problemy ze zdobywaniem wiedzy i przyswajaniem nowych informacji przez człowieka znajdują odzwierciedlenie w obrazie zwierząt, które bezrefleksyjnie wpatrują się w jeden punkt, przypatrują się komuś lub czemuś, niczego nie rozumiejąc: *смотреть как баран* (*бараном*), *смотреть как коза* (*козой*) ‘o недоуменно, бессмысленно, непонимающе глядящем на что-л. человеке’ (БЧНС); *wodzić baraním wzrokiem* ‘obserwować bezmyślnie, nic nie rozumiejąc’ (PSWP); *взгляд у кого-л. как у вола* ‘o чьем-л. тупом, маловыразительном (часто покорном и апатичном) взгляде’ (БЧНС); *któs patrzy się na coś jak cielę*, *któs gapi się na coś jak święta krowa* ‘któs patrzy na kogoś, coś bezmyślnie, tępo’ (JKOZR). Komponenty, które wskazują przedmiot, na jaki zwierzę kieruje swój wzrok (na przykład nowe lub malowane wrota, afisz, sufit, woda), wzmacniają ekspresywność

związku i wnoszą niekiedy dodatkowy element znaczeniowy: *смотреть на что-л., на кого-л. как в афишу коза* ‘o czym-л. непонимающем, недоумевающим и крайне озадаченном взгляде’ (БСНС); *смотреть на кого-л., что-л. как баран на новые ворота* ‘o глядящем на кого-л., что-л. ничего не понимающим взглядом’ (БСНС); *смотреть (вылупить глаза) на кого-л., что-л. как баран в потолок* (БСНС); *gapić się (patrzeć) jak cielę (wół) na malowane wrota* ‘bezmyślnie, nic nie rozumiejąc; dziwować się, być zdumionym czymś’ (WSFJP); *patrzy jak kozioł na wodę* ‘patrzy bezmyślnie’ (PSWP).

Wspomniany proces myślowy, tj. trudność przyswajania informacji i zdobywania wiedzy, eksponują również jednostki oparte na obrazie zwierząt poruszających się w dziwny sposób. Obraz ten nawiązuje do ciężkiej choroby zwierząt zwanej kołowacizną. Wywołują ją zagnieżdżające się w mózgu przedstawiciela fauny larwy tasiemca. Na skutek niedomagania zwierzę kręci głową, obraca się w kółko, wykonuje niekontrolowane i bezcelowe ruchy, prowadzące do pełnego wyczerpania i śmierci. W ruszczyźnie wizerunek tak poruszających się owiec i baranów został wykorzystany do mówienia o kimś, kto postępuje nielogicznie, niczego nie rozumie, komu brakuje zdrowego rozsądku i umiejętności konstruktywnego działania: *как круговой баран головой вертит, вертеть головой как круговая овца* ‘o tom, kto ведет себя глупо, абсолютно ничего не понимает’ (БСНС); *кружиться как овца* ‘o бестолково движущейся шальной женщине’ (БСНС); *как круговая овца* ‘1) o беспокійном и бестолковом человеке; 2) o психически ненормальном человеке’ (БСНС); *круженная овца* ‘o непостоянном, бестолковом человеке’ (БСНС); *как баран круговой* ‘o глуповатом, непонятливом человеке’ (БСНС). W porównaniach obecne są nie tylko cechy semantyczne ‘bezmyślności’ czy ‘szaleństwa’, ale i ‘niepokoju’. Korespondują one z realnym zachowaniem chorych zwierząt.

Konotacja ‘bezmyślności’ funduje także semantykę jednostek opartych na obrazie zwierząt biegających na oślep, jakby bez zastanowienia, na przykład: *бежать (побежать) как баран* ‘o бездумно, отчаянно несущемся куда-л. человеке’ (БСНС); *owczym pędem* ‘robić coś w pośpiechu, bez zastanowienia, naśladując innych’ (NKP); *owczy pęd* ‘bezmyślne, ślepe naśladowanie innych, uleganie nastrojom ogółu’ (WSFPWN). Obraz „owczego pędu”, czyli bezmyślnego naśladownictwa, działania pod wpływem instynktu stadnego, wiąże się z wyrażeniem *owce Panurga*, pochodzącym z języka francuskiego (fr. *les moutons de Panurge*). *Panurg* to bohater powieści *Gargantua i Pantagruel* François Rabelais’go (1494–1553), który na statku zakupuje u handlarza bydła barana – przewodnika stada i wrzuca go do morza. Wszystkie owce skaczą za nim, a handlarz, który próbuje je powstrzymać, zostaje przez nie pociągnięty w otchłań morską (por. Kopalinski, 2001, 292). Warto również zaznaczyć, że:

[...] w żargonie giełdowym *owczym pędem* nazywa się nagle i w rzeczywistości niczym nieuzasadnione kupowanie lub sprzedawanie akcji – tylko dlatego, że pojawił się taki trend. Bazując na tym, psychologowie ukuli [...] termin – *efekt owczego pędu*. Polega on na tym, że ludzie chcą kupić pewne rzeczy, nawet po wyższych cenach, jedynie dlatego, że robią to inni. Naśladują w ten sposób osoby, z którymi pragną się utożsamić (Dąbrowska, 2015).

W języku rosyjskim cecha głupoty została utrwalona także za pośrednictwem obrazu zwierzęcia przyjmującego określoną pozę, postawę. Na przykład: *стоять как баран*

‘о человеке, стоящем неподвижно, в тупой нерешительности, с глупым и непонятливым видом’ (БНС); *встать будто баран в новых воротах* ‘остановиться, вяло и недоуменно уставившись во что-л.’ (БНС); *окарачиться как баран* ‘о пристально и в тупом недоумении глядящем на кого-л., что-л. человеке’ (БНС). Te ograniczone terytorialnie związki porównawcze konotują nie tylko ‘brak logicznego myślenia’, ale i ‘niezdecydowanie’, ‘niezaradność’.

Inna grupa związków, która dotyka problematyki procesów myślowych człowieka, ukazuje obrazy fauny zachowującej się w nielogiczny sposób. W metaforyczny sposób wyrażają one podejście ludzi do problemów i umiejętności rozwiązywania ich. Porównajmy dwa przysłowia: *koza próbowała, a potem beczała* ‘o lekkomyślnych postępkach, których potem się żałuje’ (PSWP); *zachciało się kozie męża, poszła za wilka* ‘o niefortunnym wyborze męża’ (PSWP). Choć przywara, jaką jest głupota, nie zostaje wyrażona w przytoczonych wielowyzrazowcach bezpośrednio, to w oczywisty sposób można „odczytać” ją w podtekście. Niewątpliwie z głupotą wiąże się brak dalekowzroczności, zdrowego rozsądku i przewidywalności co do pewnych, nieuniknionych wydarzeń. Właśnie tego dotyczą powyższe przysłowia ganiące niefrasobliwe poczynania człowieka. W przysłowiaach prezentujących obraz *kozy* pojawiają się konotacje ‘braku szerszych horyzontów myślowych’, ‘nielogiczności w działaniu’. Z kolei do braku aktywności intelektualnej nawiązuje premia rosyjska *koza ест там, где ее привязывают* (БСППос) oraz jej dosłowny polski odpowiednik *gdzie koza przywiązana, tam trawę gryźć musi* ‘o ludziach biernych, bez inicjatywy’ (NKP) (por. Spagińska-Pruszek, 2005: 226–229).

Procesy myślowe człowieka za pośrednictwem obrazów zwierzęcych charakteryzują też jednostki z zoonimami *лошадь* i *свинья*. W przestrzeni ruszczyzny językowy portret konia (лошади) wykorzystuje się do charakterystyki osoby o prymitywnym sposobie myślenia, mającej problemy ze zdobywaniem nowej wiedzy i wyciąganiem adekwatnych wniosków: *лошадь двадцать лет пушку возила, а стрелять так и не научилась* ‘nieposobny człowiek nawet za długie время nie сможет научиться делу’ (БСППос). Natomiast do świni porównuje się osoby zacofane, które cechuje ubóstwo ducha i brak logiki, by nie powiedzieć wprost – głupota: *загордилась свинья, что о барский двор почесалась, почесалась свинья о барский тын* ‘глупый, посредственный гордится бесосновательно чем-л.’ (БСППос); *надела свинья хомут и думает – лошадь* ‘глупый, ограниченный человек получил внешние знаки отличия и слишком возгордился, стал слишком хорошо о себе думать’ (БСППос).

Umiejętności zdobywania wiedzy i przyswajania nowych informacji dotyczą inne frazeologizmy. Na przykład jednostka *robić (zrobić) kogoś w konia* ‘oszukiwać kogoś, wykorzystując jego naiwność lub niewiedzę’ (PSWP) dotyczy sytuacji, gdy człowiek wskutek naiwności lub niewiedzy daje się łatwo wykorzystywać i oszukiwać. Natomiast rosyjskie wielowyzrazowce *и коню ясно* (БСПРЭР), *и коню понятно* (СППП), *козе (козлу) понятно* (БСППог) ‘o том, что совершенно очевидно, понятно любому’ uwypuklają cechę niewielkiej sprawności intelektualnej człowieka, podkreślają brak umiejętności kreatywnego działania i zdolności pojmowania jedynie spraw najprostszych, oczywistych, niewymagających wyobraźni.

Człowieka, który nie posiada dostatecznej wiedzy, aby rzetelnie i logicznie rozwiązać problem, charakteryzuje się w polszczyźnie i ruszczyźnie z wykorzystaniem „irracjonalnych obrazów zwierząt”. Wizerunki te są na tyle nieprawdopodobne i zaskakujące, że zdają się wywoływać efekt prześmiewczy i odzwierciedlać sposób widzenia fauny przez ludzi. *De facto* mają one na celu ośmieszenie *braci mniejszych* i ukazanie pogardliwie-ironicznego stosunku człowieka do tak mu bliskich i pożytecznych zwierząt gospodarskich. W. Wysoczański, omawiając językowy obraz świata ukryty w porównaniach, napisał, że „im bardziej zestawienie jest irracjonalne [...] tym większa jest ekspresywność i emocjonalność porównania” (Wysoczański, 2005: 56). Przywołajmy kilka przykładów o znaczeniu ‘nie znać się wcale na czymś, nie mieć o czymś pojęcia, nie umieć właściwie ocenić czegoś’: *понимать (разбираться) как баран в Библии* (БЧНС); *понимать (разбираться, смыслить, знать вкус, знать толк) в чем-л. как свинья в апельсинах* (БЧНС); *разбираться в чем-л. как свинья в колбасных обрезках* (БЧНС); *вязать как свинья в кибернетике* (БЧНС); *понимать в чем-л. не больше, чем поросенок в апельсинах* (БЧНС); *ктоś zna się na tym jak świnia na pieprzu* (RB); *ктоś zna się na tym jak świnia na gwiazdach (pogodzie, rogach, owsie, mydle)* (JKOZR); *znać się na czymś tyle, co koza na pieprzu* (PSWP); *rozumieć się na czymś jak świnia na pietruszce* (SRGŚP); *znać się jak koza na pietruszce* (SRGŚP).

Frazeologia polska koreluje cechę głupoty człowieka z obrazami zwierząt młodych, niedojrzałych, natomiast rosyjska – z wizerunkami przedstawicieli fauny zaawansowanej wiekiem, pozbawionej sił fizycznych, a przez to nieużytecznej w gospodarstwie człowieka. Bez wątplenia obrazy te wpisują się w antropocentryczny charakter polskiej i rosyjskiej frazeologii animalistycznej. Punktem odniesienia, który decyduje o semantyce tej grupy multiwerybizmów, jest *homo sapiens* ceniący jedynie te istoty, które wiernie mu służą, są źródłem cennego białka oraz polepszają codzienny byt. Na przykład wiele jednostek polskich czyni z cielęcia symbol osoby niedoświadczonej, naiwnej, niezaradnej: *mieć za sobą te cielęce roki* ‘zmądrzeć’ (SGPKRO); *cielęcy mózg (rozum)* ‘naiwny, głupi’ (PSWP); *mieć <jeszcze> cielęcy rozum* ‘być naiwnym, niemądrym’ (SGPKRO); *istne z niego cielę, co ogonem miele* ‘o człowieku głupim, ślamazarnym’ (NKP); *cielę mermelę* ‘o człowieku niemądrym, zwłaszcza młodym’ (SGPKRO); *cielę na niedzielę* ‘o człowieku niezaradnym, ślamazarnym, głupim’ (USJP). Kilka wielowyrzowców z innymi zoonimami również dowodzi, że Polacy kojarzą młodość i niedojrzałość z takimi cechami, jak bycie nierozumnym, nierozważnym, zbyt ufnym: *głupia koza* ‘młoda, naiwna dziewczyna’ (PSWP); *wysoki (wysoka) jak brzoza, a głupi (głupia) jak koza* ‘o kimś wysokim, wyrosniętym, jakby był dorosłym, a głupim, niedoświadczonym’ (USJP).

W ruszczyźnie negatywne konotacje budzi szare umaszczenie przedstawicieli *braci mniejszej*. Zgodnie z naiwną konwencją świata stworzenia takiej maści wykorzystuje się do ciężkich prac. Porównajmy związki: *серая кобылка* ‘женщина-заклученная, выполняющая тяжелую физическую работу’ (БСППог); *серая лошадь* ‘заклученный, занятый на тяжелых работах’ (БСППог); *ворочать как сивый мерин* ‘о много и тяжело работающем человеке’ (БЧНС). We frazeologizmach zawarte jest przekonanie, że ludzi zestawianych z siwymi kobyłami cechuje ‘obłuda, mówienie rzeczy nieprawdziwych i nielogicznych’, z siwymi wałachami – ‘głupota’ i ‘zakłamanie’. Konotacje te utrwaliły

się w przestrzeni języka rosyjskiego i wypada je odnosić zapewne nie tyle do samej maści zwierząt, ile do ich wieku: *siwy* oznacza bowiem ‘stary’, a zwierzę stare to zwierzę nieużyteczne w gospodarstwie, niepotrzebne człowiekowi. Wielu badaczy próbowało odnaleźć zależności między znaczeniem globalnym wymienionych związków a maścią zwierząt. A.W. Burobin napisał między innymi:

По малообъяснимым народным поверьям она (*лошадь сивой масти* – А.Р.) считалась очень глупой, и крестьяне воздерживались проводить на ней ритуальную первую борозду, а видать ее во сне означало столкнуться с ложью (Буробин, 1995: 73).

Z kolei M.I. Michelson starał się wyjaśnić komparatyw *врать, как сивый мерин* w następujący sposób:

Слово *врать* объясняется обычным хвастовством старых людей своими силами, будто сохранившимися, как у молодых людей. Другие желают слову *врать* придать смысл: «мелеть» – на том основании, что на мельницу – водить колесо берется лошади старые, негодные к другой работе (Михельсон, 1997: 127–128).

Wydaje się zatem, że kolor określany jako *сивый* odnosi się do zwierzęcia zaawansowanego wiekiem, które nie cieszyło się uznaniem człowieka z uwagi na brak sił, a co za tym idzie – i niewielką użyteczność w gospodarstwie. We frazeologii zaznaczony został antropocentryczny punkt widzenia fauny przez człowieka i odpowiadające mu wartościowanie: *бред сивой кобылы <в лунную ночь>* ‘нелепые мысли, глупые слова, бессмысленная речь; глупости’ (БСРРЭР); *глуп (глупый) как сивый мерин* ‘очень, крайне, безнадежно глуп’ (БСРРЭР); *врет как сивый мерин* ‘врет бессовестно, беззастенчиво, беспредельно’ (БСРРЭР).

Jedną z bardziej złożonych umiejętności układu poznawczego, związaną z tworzeniem wiedzy, jest pamięć. Oznacza ona rejestrowanie informacji, skojarzeń, wrażeń zmysłowych, a następnie zdolność przywoływania ich w określonym momencie. We frazeologii rosyjskiej pamięć ludzka charakteryzowana jest za pośrednictwem językowego obrazu *owcy* i *konia*. *Owca* symbolizuje osobę posiadającą słabe zdolności zapamiętywania faktów. Zupełnie inaczej prezentowany jest *koń*. Zoonim ten jest komponentem idiomu stosowanego w odniesieniu do dobrej pamięci człowieka. Przytoczę dwa frazeologizmy: *беспмятный как овца* ‘о человеке с плохой памятью’ (БСРС); *лошадина память* ‘об очень хорошей памяти’ (СРНГ). Ten drugi związek może nasuwać pytanie, skąd bierze się łączące się z koniem wartościowanie pozytywne. Nie jest wykluczone, iż przymiotnik nawiązuje do realnych rozmiarów głowy zwierzęcia. W obydwu językach istnieją bowiem frazeologizmy utrwalające właśnie tę cechę: *пусть лошадь думает: у нее голова большая* (БСРПос), *niech się koń martwi, bo ma wielką głowę* (НКР). Przysłowia nawiązują do istniejącej w języku prawidłowości, iż duży rozmiar głowy, a co za tym idzie, mózgu, implikuje duże zdolności intelektualne (por. na przykład Spagińska-Pruszk, 2003: 219). W polszczyźnie prawidłowość tę wyraża wprost przysłowie *który koń ma duży łeb, to mądry* (НКР). Skoro ptakom jako posiadaczom małych głów przypisuje się w językowym obrazie świata niewielką sprawność umysłową, o czym wspominałam na początku artykułu, to dlaczego konia, posiadającego wielki łeb, nie ocenić w adekwatny sposób?

Końska duża głowa musi zawierać mózg pokaźnych rozmiarów, a ten z kolei powinien gwarantować dobrą pamięć. Być może taką właśnie „naiwną” logiką, utrwaloną w języku, można tłumaczyć tę zdecydowanie melioratywną ewaluację „końskiej pamięci”.

6. Wnioski końcowe

Zaprezentowane na wybiórczym materiale zagadnienie odzwierciedlenia procesów myślowych człowieka na podstawie polskiej i rosyjskiej frazeologii animalistycznej stanowi jaskrawy przejaw negatywnego podejścia ludzi do zwierząt hodowlanych. Sfera *animal* stała się punktem odniesienia do porównań cech i zachowań sfery *homo*. W językowych stereotypach gatunku *kóz*, *owiec*, *świń*, *bydła* i *koni* znalazły się w dominującej części cechy dotyczące umysłowości, którym człowiek nadał wartościowanie pejoratywne. Oceniając faunę przez swój własny pryzmat, dał dowód postrzegania siebie jako jedynej istoty myślącej. Dokonał projekcji wartości obowiązujących w świecie *homo* na świat *animal* i na drodze różnorodnych kreacji metaforycznych przypisał zwierzętom rzekomy *brak dostatecznej aktywności intelektualnej*, *brak zdolności zapamiętywania*, *trudności ze zdobywaniem wiedzy* i *wyciąganiem logicznych wniosków*. Przypisał, mówiąc *de facto* o swoich własnych czynnościach umysłowych. Nie dziwi zatem fakt, że fauna utożsamia we frazeologii animalistycznej tak dużą liczbę przywar człowieka, a ludzie zajmują wobec zwierząt hodowlanych postawę, którą śmiało można nazwać „arystokratyczną”.

Bibliografia

- Anusiewicz J. (1992), *Koń – jaki jest – w języku polskim?*, „Prace Filologiczne”, t. 37.
- Bartmiński J. (1980), *Koń*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny*, Wrocław.
- Bartmiński J., Kielak O., Niebrzegowska-Bartmińska S. (2015), *Dlaczego wąż nie ma nóg. Zwierzęta w ludowych przekazach ustnych*, Lublin.
- Basaj M. (1996), *Nazwy zwierząt jako komponenty porównań frazeologicznych*, [w:] S. Warchoł (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*, Lublin.
- Chlebda W. (red.) (2016), *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*. Z. 8, Opole.
- Czapiga A. (2007), *Analiza wybranych elementów pola semantycznego koń (na materiale języka polskiego, rosyjskiego i angielskiego)*, [w:] A. Ksenicz, B. Tichoniuk (red.), *Literatury i języki wschodniosłowiańskie z perspektywy początku XXI wieku*, Zielona Góra.
- Dąbrowska J. (2015), *Jak myślimy w grupie? Powstawanie mody*, <http://party.pl/porady/zwiazki-i-seks/psychologia/owczy-ped-grupowe-myslenie-93427-r1/> [dostęp: 4.12.2017].
- Dobriková M., Kyseľ M. (2014), *Fauna we frazeologii starotestamentowych przypowieści*, [w:] I. Vidović Bolt (red.), *Životnije u frazeološkom ruhu*, Zagreb.
- Descartes R. (1644), *Principia philosophiae (Zasady filozofii)*, Amsterdam.
- Duda M. (2016), *Ciało człowieka we frazeologii okolic Tarnowa*, [w:] M. Rak, K. Sikora (red.), *Słowiańska frazeologia gwarowa*, Kraków.

- Jędrzejko E. (2001), *Człowiek miarą wszechrzeczy. Antropocentryzm i historycznokulturowe aspekty staropolskiej frazeologii somatycznej*, „Prace Filologiczne”, t. XLVI.
- Kempf Z. (1985), *Wrażenia gorsze dotyczące zwierząt*, „Język Polski”, t. LXV.
- Kempf Z. (1989), *Dwa aspekty wyrazów negatywnych dotyczących zwierząt*, „Język Polski”, t. LXIX.
- Komorowska E., Szlachta A. (2014), *Frazeologizmy i przysłowia z komponentem kot w języku polskim. Aspekt semantyczno-kulturowy*, [w:] I. Vidović Bolt (red.), *Životnije u frazeološkom ruhu*, Zagreb.
- Koncewicz-Dziduch E. (2020), *Kulturowe aspekty „mowy nienawiści” we frazeologii animalistycznej w języku polskim i chorwackim*, „Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies”, nr 6.
- Kopaliński W. (2001), *Słownik symboli*, Warszawa.
- Krawczyk A. (1989), *Język źródłem wiedzy o człowieku*, „Etnolingwistyka”, t. 2.
- Michow E. (2014), *Semantyka polskich i bułgarskich frazeologizmów somatycznych motywowana funkcjami części ciała człowieka*, Kielce.
- Młynarczyk E. (2014), *Frazeologizmy i przysłowia rzemieślnicze z komponentem animalistycznym*, [w:] I. Vidović Bolt (red.), *Životnije u frazeološkom ruhu*, Zagreb.
- Mosiółek-Kłosińska K. (1997), *Antropocentryzm leksyki zwierzęcej*, [w:] R. Grzegorzczkova, Z. Zaron (red.), *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*, Warszawa.
- Mosiółek-Kłosińska K. (1998), *Stereotypy konia przekazywane przez język polski i francuski*, „Język a Kultura”, t. 12.
- Nowakowska A. (2003), *Człowiek jak zwierzę. Sfrazologizowane porównania doczasownikowe na podstawie Słownika frazeologicznego języka polskiego*, „Język a Kultura”, t. 15.
- Pajdzińska A. (1990), *Antropocentryzm frazeologii potocznej*, „Etnolingwistyka”, t. 3.
- Pajdzińska A. (2010), *Przydatność frazeologizmów w badaniach językowego obrazu świata*, [w:] S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyszek (red.), *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, Poznań.
- Peisert M. (2003), *Sus domesticus – zwierzę, którego nazwy używać nie wypada*, „Język a Kultura”, t. 15.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia* (1965), Poznań.
- Poluszyński B. (2016), *Problematyka ekwiwalencji wybranych frazeologizmów animalistycznych: czy Czesi – tak jak Polacy – kupują kota w worku, Rosjanie żyją z kimś jak pies z kotem, Anglicy tyrają jak woły, a Niemcy podkładają komuś świnie?*, „Studia Slavica”, nr XX/1.
- Rak M. (2006), *Antropocentryzm gwarowej frazeologii zwierzęcej z Gór Świętokrzyskich i Podtatrza*, „Język Polski”, t. LXXXVI.
- Rak M. (2007a), *Językowo-kulturowy obraz zwierząt utrwalony w animalistycznej frazeologii gwar Gór Świętokrzyskich i Podtatrza*, Kraków.
- Rak M. (2007b), *Językowo-kulturowy obraz człowieka na podstawie animalistycznej frazeologii gwar Orawy, Podhala i Spisza*, [w:] W. Chlebda (red.), *Frazeologia a językowe obrazy świata przełomu wieków*, Opole.

- Rak M. (2016), *Wartościowanie w animalistycznej frazeologii gwar polskiego Podatrzca*, [w:] M. Rak, K. Sikora (red.), *Słowiańska frazeologia gwarowa*, Kraków.
- Saunders N.J. (1996), *Dusze zwierząt*, Warszawa.
- Skawiński J. (2002), *Nazwy zwierząt jako inwektywy w języku polskim i niemieckim*, [w:] I. Łuczaków, J. Sokołowski (red.), *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, t. III, Wrocław.
- Skorupka S. (1965), *Z zagadnień frazeologii porównawczej*, „Prace Filologiczne”, t. 18, cz. 4.
- Spagińska-Pruszek A. (2001), *Komponent animalistyczny we frazeologizmach języka polskiego, rosyjskiego i chorwackiego (aspekt translatoryczny)*, [w:] M. Aleksiejenko (red.), *Słowo. Tekst. Czas. Materiały V Międzynarodowej Konferencji Naukowej*, Szczecin.
- Spagińska-Pruszek A. (2003), „*Zwierzyniec*” *głupoty i mądrości ludzkiej w języku polskim, rosyjskim i chorwackim*, [w:] A. Pstyga, K. Szcześniak (red.), *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza*, Gdańsk.
- Spagińska-Pruszek A. (2005), *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*, Łask.
- Szerszunowicz J. (2000), *O przekładzie idiomatycznych wyrażen i zwrotów porównawczych (na materiale konstrukcji zoomorficznych)*, [w:] J.F. Nosowicz (red.), *Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich*, t. V, Białystok.
- Szerszunowicz J. (2006), *Z badań nad zoonwektywami w ujęciu kontrastywnym (na materiale języka polskiego i włoskiego)*, [w:] K. Wojtczuk, V. Machnicka (red.), *Wokół językowej funkcji emocjonalnej. Fakty dawne i współczesne*, Siedlce.
- Szerszunowicz J. (2011), *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych*, Białystok.
- Szymański M. (2015), *Bułgarska frazeologia somatyczna z komponentami nazywającymi twarz i jej części na tle polskim i albańskim*, Poznań.
- Vidović Bolt I. (2008), *Frazeologizmy zoonimiczne odnoszące się do człowieka w języku chorwackim i polskim*, [w:] M. Sarnowski, W. Wysoczański (red.), *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja i przekład*, t. 6, Wrocław.
- Vidović Bolt I., Szerszunowicz J. (2014), *Językowo-kulturowy obraz osła w języku chorwackim i polskim*, [w:] D. Dziadosz, A. Krzanowska, A. Szlachta (red.), *Stalość i zmienność w językach i kulturach świata. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Ewie Komorowskiej z okazji 30-lecia pracy naukowej*, t. 1, Szczecin.
- Wysoczański W. (2005), *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych na materiale wybranych języków*, Wrocław.
- Zaręba L. (2004a), „*La puce à l'oreille*”: *o frazeologizmach z nazwami owadów słów kilka: studium porównawcze polsko-francuskie i francusko-polskie*, „Poradnik Językowy”, nr 10.
- Zaręba L. (2004b), *Nazwy zwierząt w idiomatyce polskiej i francuskiej. Studium porównawcze*, [w:] L. Zaręba, *Szkice z frazeologii porównawczej francusko-polskiej i polsko-francuskiej. Esquisses de phraséologie comparative franco-polonaise et polono-française*, Kraków.
- Алефиренко Н.Ф. (2005), *Современные проблемы науки о языке: учеб. пособие*, Москва./ Alefirenko N.F. (2005), *Sovremennye problemy nauki o yazyke: ucheb. posobie*, Moskva.
- Арсентьева Е.Ф. (1989), *Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека)*

в английском и русском языках), Казань./Arsent'eva E.F. (1989), *Sopostavitel'nyi analiz frazeologicheskikh edinits (na materiale frazeologicheskikh edinits, semanticheskii orientirovannykh na cheloveka v angliiskom i russkom yazykakh)*, Kazan'.

Багаутдинова Г.А. (2007), *Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты*, Автореферат диссертации д-ра филологических наук, Казань./Bagautdinova G.A. (2007), *Chelovek vo frazeologii: antropotsentricheskii i aksiologicheskii aspekty*, Avtoreferat dissertatsii d-ra filologicheskikh nauk, Kazan'.

Буробин А.В. (1995), *Национально-культурная специфика анималистической фразеологии русского языка: диссертация кандидата филологических наук*, Москва./Burobin A.V. (1995), *Natsional'no-kul'turnaya spetsifika animalisticheskoi frazeologii russkogo yazyka: dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk*, Moskva.

Буробин А.В. (2000), *Анималистические фразеологизмы с зоокомпонентом, связанные с фольклором и художественной литературой*, [w:] *Филологические науки. Сборник научных трудов*, № 3(18), Москва./Burobin A.V. (2000), *Animalisticheskie frazeologizmy s zookomponentom, svyazannye s fol'klorom i khudozhestvennoi literaturoi*, [w:] *Filologicheskie nauki. Sbornik nauchnykh trudov*, № 3(18), Moskva.

Журек М. (1996), *Фразеологизмы с компонентом – наименованием животного, характеризующие человека, в русском и польском языках*, [w:] S. Warchoł (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*, Lublin./Zhurek M. (1996), *Frazeologizmy s komponentom – naimenovaniiem zhiivotnogo, kharakterizuyushchie cheloveka, v russkom i pol'skom yazykakh*, [w:] S. Warchoł (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*, Lublin.

Иванова Т.В. (2006), *Зоонимы и фитонимы в английской и русской паремиологии в аспекте этнического менталитета*, [w:] *Языковые и речевые единицы в разных языках*, Уфа./Ivanova T.V. (2006), *Zoonimy i fitonimy v angliiskoi i russkoi paremiologii v aspekte etnicheskogo mentaliteta*, [w:] *Yazykovye i rechevye edinitsy v raznykh yazykakh*, Ufa.

Кисличенко К.С. (2012), *Антропоцентрические характеристики фразеологических единиц с компонентом-объектом неживой природы (на материале французского языка)*, «Вестник Московского государственного лингвистического университета», № 10(643)./Kislichenko K.S. (2012), *Antropotsentricheskie kharakteristiki frazeologicheskikh edinits s komponentom-ob'ektom nezhivoi prirody (na materiale frantsuzskogo yazyka)*, «Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta», № 10(643).

Кубранов И.А. (1999), *К вопросу об ассоциативных свойствах анималистической лексики (зоосимволов)*, [w:] *Исследования различных типов и жанров текста. Межвузовский сборник научных трудов*, Сургут./Kubranov I.A. (1999), *K voprosu ob assotsiativnykh svoistvakh animalisticheskoi leksiki (zoosimvolov)*, [w:] *Issledovaniya razlichnykh tipov i zhanrov teksta. Mezhvuzovskii sbornik nauchnykh trudov*, Surgut.

Мартинская О. (2002), *Некоторые особенности использования наименований животных для оценочной характеристики человека в португальском языке*, [w:] *Теоретические и практические аспекты лингвистики и лингводидактики. Сборник научных трудов*, Сургут./Martinskaya O. (2002), *Nekotorye osobennosti ispol'zovaniya naimenovanii zhiivotnykh dlya otsenochnoi kharakteristiki cheloveka v portugal'skom yazyke*, [w:] *Teoreticheskie i prakticheskie aspekty lingvistiki i lingvodidaktiki. Sbornik nauchnykh trudov*, Surgut.

Михельсон М.И. (1997), *Русская мысль и речь: Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний*, в 2-х т., Москва./Mikhel'son M.I. (1997), *Russkaya mysl' i rech': Svoe i chuzhoe. Opyt russkoi frazeologii. Sbornik obraznykh slov i inoskazanii*, v 2-kh t., Moskva.

Поляков А.В. (2008), *Фразеологизмы с компонентами-зоонимами в контексте разных культур (на материале английского, итальянского, французского и русского языков)*, [w:] *Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе*, Москва–Кострома./ Polyakov A.B. (2008), *Frazeologizmy s komponentami-zoonimami v kontekste raznykh kul'tur (na materiale angliiskogo, ital'yanskogo, frazitsuzskogo i russkogo yazykov)*, [w:] *Frazeologizm i slovo v natsional'no-kul'turnom diskurse*, Moskva–Kostroma.

Сакаева Л.Р. (2009), *Отражение антропоцентризма в адеквативных ФЕ русского, английского, татарского и таджикского языков*, «Lingua mobilis», № 2(16)./Sakaeva L.R. (2009), *Otrazhenie antropotsentrizma v ad'ektivnykh FE russkogo, angliiskogo, tatarskogo i tadzhikskogo yazykov*, «Lingua mobilis», № 2(16).

Секежицки Э. (1993), *Фразеологизмы русского языка со значением лица*, „Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie”, nr 49./Sekezhitski E. (1993), *Frazeologizmy russkogo yazyka so znacheniem litsa*, „Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie”, nr 49.

Смирнова Л.Г. (2009), *Люди и звери*, «Русский язык за рубежом», № 5./Smirnova L.G. (2009), *Lyudi i zveri*, «Russkii yazyk za rubezhom», № 5.

Федосов О. (2014), *Вошь на аркане, блоха на цепи (внутренняя форма зоонимных фразем)*, [w:] I. Vidović-Bolt (red.), *Životnije u frazeološkom ruhu*, Zagreb, http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Fedosov%20za%20WEB.pdf [dostęp: 11.11.2017]./ Fedosov O. (2014), *Bosh'na arkane, blokha na tsepi (vnutrenyaya forma zoonimnykh frazem)*, [w:] I. Vidović-Bolt (red.), *Životnije u frazeološkom ruhu*, Zagreb, http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Fedosov%20za%20WEB.pdf [dostęp: 11.11.2017].

Чепкова Т.П. (1990), *Фразеологизмы, восходящие к образам животного мира*, «Русский язык в школе», № 6./Chepkova T.P. (1990), *Frazeologizmy, voskhodyashchie k obrazam zhivotnogo mira*, «Russkii yazyk v shkole», № 6.

Черняк М. (2013), *Мовний образ коневих у польській фразеології*, «Київські полоністичні студії», т. XXII./Chernyak M. (2013), *Movnii obraz konevikh u pol's'kii frazeologii*, «Kiivs'ki polonistichni studii», t. XXII.

Яранцев Р.И. (2001), *Русская фразеология: словарь справочник*, Москва./Yarantsev R.I. (2001), *Russkaya frazeologiya: slovar'spravochnik*, Moskva.

Wykaz skrótów

JKOZR: Rak M. (2007), *Językowo-kulturowy obraz zwierząt utrwalony w animalistycznej frazeologii gwar Gór Świętokrzyskich i Podtatrza*, Kraków.

NKP: Krzyżanowski J. (red.) (1969–1978), *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, Warszawa.

PSWP: Zgólkowa H. (red.) (1994–2005), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań.

RB: Rodziewicz B. (2007), *Frazemy komparatywne z komponentem zoonimicznym w języku polskim, rosyjskim i niemieckim*, Szczecin.

SFGDR: Rak M. (2005), *Słownik frazeologiczny gwary Dębna w Górach Świętokrzyskich*, Kraków.

SFJPS: Skorupka S. (1987), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.

SGPKRO: Karaś M. (red.) (1979–2010), *Słownik gwar polskich*, (źródła i t. I, z. 1–2), następnie J. Reichan (red.), obecnie J. Okoniowa (red.) (od z. 16.), t. I–VII, z. 4(23), Kraków.

SRGŚP: Przymuszała L. (2013), *Słownik frazeologizmów i typowych połączeń wyrazowych w gwarach śląskich*, Opole.

USJP: Dubisz S. (red.) (2003), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa.

WSFJP: Müldner-Nieckowski P. (2003), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.

WSFPWN: Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. (oprac.) (2009), *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa.

БСНС: Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2008), *Большой словарь народных сравнений*, Москва.

БСРПог: Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2008), *Большой словарь русских поговорок*, Москва.

БСРПос: Мокиенко В.М., Никитина Т.Г., Николаева Е.К. (2010), *Большой словарь русских пословиц*, Москва.

БСРРЭР: Химик В.В. (2004), *Большой словарь русской разговорной экспрессивной речи*, Санкт–Петербург.

СППП: Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (сост.) (2001), *Словарь псковских пословиц и поговорок*, Санкт–Петербург.

СРБ: Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2004), *Словарь русской брани*, Санкт–Петербург.

СРНГ: Филин Ф.П., Сороколетов Ф.П. (ред) (1965–2007), *Словарь русских народных говоров*, Ленинград–Санкт–Петербург.

Abstract

Human thought processes reflected in Polish and Russian animalistic phraseologies with zoonyms denoting selected farm animals (considerations with anthropocentrism in the background)

The article presents human thought processes based on Polish and Russian phraseology with an animalistic component. Phrases with zoonyms horse, cow, pig, sheep, goat were taken into account, which refer to the lack of sufficient intellectual activity, lack of ability to remember, difficulties in acquiring knowledge and drawing logical conclusions. The article draws attention to the fact that the dominant feature of Polish and Russian animal phraseology is anthropocentrism, and the names of animals, used metaphorically in reference to people, most often evaluate fauna pejoratively. The presented considerations prove that the homo-animal opposition contained in Polish and Russian animalistic phraseologies is a manifestation of a clear sense of human superiority over the animal kingdom.

Keywords: animalistic phraseology, anthropocentrism, zoonym, farm animal, human thought processes